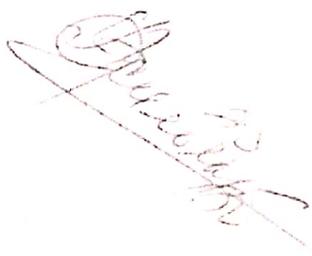

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ВИЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ТИББИЁТ АКАДЕМИЯСИ
МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ САЛОҲИЯТ -
ТАРАҚҚИЁТ МЕЗОНИ

Илмий мақолалар тўплами

9 - сон

Тошкент-2018

very difficult to refuse eating some strawberries for dinner if you have them on your table while you are supposed to eat fish and chips. So, it is better to bate pupils' curiosity because forbidden fruit is sweet.

To make the task more complex, students can be encouraged to use the subjunctive at the beginning of each sentence. For example: "If I were a teacher I would allow children to see and even touch Anna's earrings ...".

Summing up, it should be said that the ability to distinguish the most characteristic features of the phenomenon, process, structure, as well as apply the knowledge acquired to solve a new problem is especially important today, when student youth does not have sufficient reading and lexical reserve. Students often do not set out to identify causal relationships, that is, the emphasis from logical thinking is shifted to algorithmic.

As is known, "Knowledge of certain principles easily compensates for ignorance of certain facts". But modern young people, in general, draw their knowledge from the Internet, which gives knowledge only of individual facts. That is, they know many facts but do not know the mechanisms, principles, connections. In these conditions, the teacher does not have the right to be only a source of information, but should be a navigator indicating the goals and destinations. Must set the right vector, prioritize, form needs, hierarchy of motives. All this is achievable, mainly through interactive teaching methods, forming educational and cognitive competence, and subsequently professional competence.

Used literature:

1. Asvat'saturov G.O. Feedback techniques. PRES-formula // <http://didaktor.ru/prilozni-obraznoy-syuazi-PRES-formula>.
2. Zabalceva A.I. Formation of educational and cognitive competence of university students. Diss ... Ph.D. 13.00.08 - theory and methodology of professional education. Stavropol 2010.
3. Helvetius K. A. // http://ru.wikipedia.org/wiki/Helvetius,_Cloud_Adrian.

**QardU professori,
Ochil Bo'riyev,**

**QardU Tarix va ijtimoiy fanlar fakulteti talabasi,
Asilbek Xo'jayorov**

АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА ТАШКИ ЭЛЧИЛИК АЛОҚАЛАРИ

Амир Темурнинг элчиларни мукаддас, дахлсиз ва faxрий кишилар деб хисоблаган, Миср хукмдори Сохйбқироннинг ишонган кишиларини эиндонбанд этиб, халкаро қондаларни кўпол равншда буатган. Аммо Темурбек мисрлик элчиларга шафкатли муносабатда бўлиб, хатто олтин совға иньом қилиб уларни кўйиб юборган.

Амир Темур томонидан тайинланган элчилар бошқа мамлакатлардан келган элчиларга нисбатан хар томонлама устушлик қилган. Масалан, Миср кўшинлари қочиб кетаётиб Сохйбқиронга хакоратловчи мактуб битиб, уни Байсақ деган элчи орқали Амир Темурга етказадилар. Булок хукмдор элчини қабул қилади ва ундан «Байсақ» исмининг мазмунини сўрайди. Байсақ эса ўз исмининг маъносини билмаслигини айтди. Шунда Амир Темур «Сен хали ўз исминг маъносини билмайсану!, э ярамас! Қандай қилиб мактуб келтиришга драйсан?», - деб танбех берган (Йбн Арабшох. Ажойиб ал-макур фи тарихи Таймур (Темур тарихида тақдир ажойиботлари). Араб тилидан таржима, сўзбоши ва изохларни У.Уватов тайёрлаган. К.І.Т.: "Меҳнат", 1992. - Б.239-240)

Бобоқалонимиз хатто ўз исмининг маъжннини биллишга қизикмаган қалтабин элчининг тайинланишини қатга айб деб билган ва Миср хукмдорининг фахж-фаросатсизлиги, илмсизлигининг чегараси шу билан белгиланишини таъкидлаб утган.

Амир Темур воқеаларни ўз измига сола олиш фазилатиға эга сиймо бўлиб, у адолат, инсоф, хакконийлик, рахмдиллик, инсонпарварликка асосланган дипломатия мактабини яратган эди. Масалан, Миср элчиси билан узок муддатли таранг вазият содир бўлганлигига, рақибларининг кўпол хатоларига қарамасдан Сохйбқирон уларни кечирган ва 20 дан эйед ўзаро хат алмашиниш туфайли Миср мамлуқлари давлати булок хукмдорни тан олишга мажбур бўлганлар.

Сохйбқирон давлатида элчиларга қатга эътибор хурмаг кўрсатилиб, улар хатининг дахлсизлиги таъминланган, тухтаган

манзилларида озик-овжат, кийим-кечак, меҳмонхона, янги тўн, турфаниҳомлар, отлар берилиб кейинги манзилга тезроқ еттишлари огоҳлангнриб турилган.

Мавлудлик, Амир Темур савдо-иқтисодий алоқаларни ривожлантириш учун кўп савй-харажатлар қилган. Муаррих Шарафуддин Али Яздий ёздики, «Сохибқироннинг химмати ул эрдиким, йўллар анинг айёми давлатида эмин бўлмай ва худуд бандалари хар сориким борсалар, аларга ташвиш ва таралду бўлмамай, фароғат била бориб келгайлар. Мунга кўб савий қилур эрдн» (Шарафуддин Али Яздий. Зафарнома ... - Б. 159.)

Салтанат дипломатик алоқалари шахсан Амир Темур номидан олиб борилган ва расмий жаҳатдан мукаммал мактублар ёзиш услублари ишлаб чиқилган, жўнатилган номлари «Амир Темур Гурагон, сўзмин» деб бошланган.

Сохибқирон давлатида элчиларни қабул қилиш пайтидаги расмий маросимларнинг мундарижалари - юксак мевюриний-бадний ечим, сиёсий - бадний композиция, этника ва эстетика қондилари хар тарафлама пухта ишлаб чиқилган.

Саройда фаолият қоритган дипломатик корпус Амир Темур юришлари даврида ҳам мунтазам ишлаб турган, барча муаммолар ва музокаралар унинг номидан олиб борилган. Испания (Кастилия) элчиси Клавихо бу салтанатда хар бир соҳага катта эътибор берилгани, расмий маросимлардаги мукаммаллик ва гўзаллик хақида ўз "Қундалик"ларида ёзган эди (Руи Гонсалес де Клавихо. Самарқандга Амир Темур саройига саёҳат қундалиги (1403-1406 йиллар) - Тошкент, "Ўзбекистон" 2010).

Сохибқирон ўз саройига таширф буюрган элчиларнинг барча фазилагларида ниҳоятда синчковлик билан эътибор берган ва ўз юборган элчиларнинг ҳам хар томонлама мукаммал бўлишини талаб қилган. Саройда махсус девон - "Девони расойи" доимо фаолият қоритиб, унда хар томонлама мавлудотли ва бир неча тилларни билдирган шахслар ишлаган. Маъкур девон элчиларнинг таширфлари чоғидаги қудайликлар, музокаралар юритиш, қабул маросимларини уюштириш ва хорижий элчиларни маълакат четарасигача кузатиб қўйиш каби маъсул вазифаларни бажарган ва бошқа давлатлар раҳбарлари билан ёзишлар оғиб беришни ҳам таширф этган.

Шунингдек, Темурбек саройидаги элчиларни тайёрлаш учун махсус бошқарма доимий равишда фаолият кўрсатган. Элчиликка тили ширин, вазиятларни тўри баҳолай оладиган, тараф вазиятларни яхши томонга ўзгартира оладиган ақли ўткир ўз даврининг оёрли кишиларидан тайинланган. Ҳатто Европага юборилган Муҳаммад Кеший бошчилигидаги элчиликка жавобан Кастилия қиролининг элчиси Руи Гонсалес де Клавихо билан Самарқандга Сохибқирон ўз элчисининг истанча қийиниб олгани ҳам уларга билдирилган хурмат ва izzатнинг нишонаси бўлган. Темурбек буни самимият билан қўтиб олган.

Манбалар Амир Темур салтанатида дастурхон безаш ва овқатланиш қондилари ҳам дипломатик одоб доирасида бажарилгани хақида шохидлик беради. Расмий анъаналарга кўра, зиёфатдан сўнг турли давлатларнинг элчилари келтирган совғалар намойиш этилган, албатта.

Салтанатда, хаттоки, аёллар ҳам дипломатик муносабатларда қатнашишган, маросимларда улар юзларига юпка харир мато тўтиб қоритган ва мато оғидан уларнинг юз-кўзлари бемалол кўриниб турган. Тадбирларда аёлларнинг учрашув майдонига кириб келиши ва каярдан жой олиши каби қичик хатти-харакатларига ҳам алоҳида эътибор қаратилган.

Анъаната кўра, элчиларга зардўзи тўн, сарполар ва бошқа миллий қийим ҳамда халқлар инъом этилган. Бир сўз билан айтганда олдий овқатланиш, давраларда ўзини тўтишдан тортиб барча йирик маросимларга пухта ишлаб чиқилган. Бу омиллар расмий учрашувлар учун махсус дастурлар ниҳоятда пухта тайёрланганлигини билдиради.

Кўринадики, Амир Темур дипломатияси умуминсоний гоьларга садокат руҳида шаклланган, ташиқ алоқалар орқали турли халқлар ўртасида миданиятлараро кўприк ролини ўтаган. Бу соҳада ўз даврида устувор бўлган халқаро дипломатия қонун-қондиларига қатъий амал қилинган. Ўзининг рақибларидан фарқли равишда буюк ҳуқмидор «Элчига ўлтам йўк» тамойилига амал қилиб, хар қандай қатъис вазиятларда ҳам элчинининг ҳурмат-izzатини ўз жойига қўйишга ҳаракат қилган.

Темурбек салтанатида элчининг дахлсизлиги - дипломатик иммуниетети масаласига катта эътибор берилган. Юқоридаги "Элчиға

Ўлим йўқ” тартибига катъий рию қилган Соҳибқирон элчиларга хурмат билан қараган ва турли-туман айблов ва ноҳақликлардан хилоф қилган.

Шунингдек, Соҳибқироннинг мардлик, жасурлик, ташаббускорлик каби фазилатлари унинг дипломатик муваффақиятларига катта замин бўлиб хизмат қилган. У ўз рақибларига катта хурмат кўрсатиб, қилаётган ишлари юзасидан тегишли хулосалар чиқаришга имкон яратган. Унинг катъийлиги, тиришқоқлиги, мақсадга интилувчанлиги ва имкониятлардан самарали фойдаланганлиги, тезкорлиги, дипломатик ютуғининг омилиларидан хисобланади.

Амир Темур низоларни иложи борича музокаралар йўли билан ҳал қилишга интилган, мурраккаб вазиятларни ижобий ҳал бўлиши учун кўпроқ вақтни чўзиш йўлидан борган. Ул зотнинг кечирувчанлиги ҳам душманлари ва дўстларининг хурматиغا сазовор бўлган. Академик А.Сайдовнинг ёзишича, Амир Темур дипломатиясидаги ўзига хос хусусиятлари шахарларни айрон қилмаслик, талафотсиз эгаллаш, харбий хийлалар турларини қўллаш, куюк ваъдалардан тортиб, самимий насиҳатларга шақлиларидан мохируна фойдаланган.

Темурбек пасткашликка қарши саҳийлик, сабр-тоқат, кечирувчанлик ва бағрикенглик йўлини тутган. Унинг дипломатиясида ютқишқисиз ва талофотсиз мақсадга эришиш бош ғоя бўлган.

Соҳибқироннинг қўлга киритган талабалари кучлар ва кўшинининг сифати ва тарқибига эмас, аввало тўғри қўлланган талабига боғлиқ эканлигини яна бир бор исбот этади. Демакки, туғма дипломатик ноёб қобилият ул зотнинг йирик салтанат яратилишига катта омили бўлиб хизмат қилган.

Амир Темурнинг бир мақсадга интилувчанлиги ҳамда ҳаракатчанлиги кучли рақиблари устидан талаба қозонишига имкон берган. Ўзи кучли дипломат бўлганлиги боис ҳам турли вазиятларда рақибларидан устуи келишининг биронта ҳам имкониятини қўлдан бермаган, зарур бўлса, ҳеч иккиланмасдан музокаралар ҳам олиб борган, худлик билан ҳаракат қилиб, рақибига ўз вақтида зарба берган.

Темурбек сотқинларни аёвсиз жазолаган, кўржук ва иккинозламачилардан нафратланган, аммо душманларига ўз қилмишларини обдон ўйлаб кўришга ҳамда тегишли хулосалар чиқаришга шароит яратган. Агар улар ўз хатоларини вақтида тушуниб еттишиб Соҳибқиронга бўлган саложатини ҳаётда исботлаш учун яна бир марта имконият беришни сўрашганда, уларни кечирган ҳам.

Соҳибқирон дипломатиясидаги яна бир муҳим жиҳат унинг ғоялари давлат мафкураси билан уйғунлашганида дейиш мумкин. Темурбек салтанати мафкураси умуминсоний кадриятларга таянган, халқаро талабаларга бутунги кунда ҳам айнан мосдир. Ислои ғоялари асос ҳисобланган Амир Темур давлати мафкураси ўзининг софлиги, мукаммаллиги ва афзаллиги билан болжа мафкуралардан фарқланиб турган.

Бу мафкура эса ўзида ақилпарастликдан холи бўлиб, барча динлар олдинга сўрган инсонпарварлик ғояларини олға сўрган ва бундай ғоя билан суғоришган ҳаракатлар жаҳон халқларини хайжонга солган. Ул зотга нисбатан чуқур хурмат билдирилиб, ўз халоскорлари сифатида тан олишган, ҳаттоки Францияда буюк ҳукмдорга олтиндан хайкалча ясалган. Шарқ ва Ғарб мафкуралари ўртасида сезиларли фарқ бўлишига қарамай, у юкساء дипломатик салоҳияти орқали динлар, маданиятлар, иқтисод, сиёсатларро кўпик қўя олган буюк сиймо ҳисобланади.

Соҳибқирон вазиятларга қараб дипломатиянинг насиҳат, олоҳлантириш, кўржйтиш ва овоза тарқатиш каби усулларидан фойдаланган. Шунингдек, у рақибларининг заифликларидан усталик билан фойдалана билган. Темурбекнинг элчи танлаши ва уларнинг фаолиятига алоҳида эътибор бергани ҳам унинг ташки сиёсатда катта ютуқларга эришишига олиб келган.

Юқорида тилга олингандек, амир девонда элчилик фаолияти билан шуғулланувчи махсус дипломатик корпус давлатлараро муносабатларнинг расмий, эстетик ва болжа масалаларини тақомиллаштириш ишлари билан ҳам шуғулланган. Бу даврда элчилар билан учрашишдаги расмий маросимлар, ҳаттоки, дастурхон безатиш ва овқатланишининг махсус метёрлари ишлаб чиқилган.

Амир Темур ўзининг дипломатик фаолиятида замонасида динлар, мафкуралар, маданиятлар, иқтисодийлар, сиёсатлараро

мустақам алоқаларни ўрнатган давлат арбоби сифатида жаҳонда тан олинган.

Соҳибкирон ва ворислари даврида Шарк ва Фарб орасида элчилик алоқалари юкори поғоната кўтарилган эди. Буюк бобокалонимиз Франция, Англия, Испания (Кастилия), Миср, Усмонли турклар империяси, Хитой, Тибет, Хиндистон каби йирик давлатлар ҳукмдорлари билан элчилик алоқалари олиб борган ва савдо-сотикни ривожлантирган.

Айни вақтда Амир Темур ва темурийлар салтанати номидан Европа ва Осиё мамлакатларида вақил бўлиб борган шахрисабзлик Мухаммад Келиш, шунингдек, Мавлоно Хофиз, Фиёсиддин Наккош, Абдураззоқ Самарқандий каби элчиларнинг номи тарих саҳифаларига муҳрланган.

Амир Темур асос солган бу анъана унинг фарзандлари даврида узвий ҳам давом этган. Муаррих Абдураззоқ Самарқандий Шохрух Мирзо ҳукмдорлиги ва ундан кейин ҳам кўп вақт Темурийлар сулоласи ҳукмдорларининг ташқи давлатлар билан олиб борган дипломатик ёншма ва элчилик алоқаларига онд ишлари билан шугулланган. 1442 йида уни Шохрух Мирзо жанубий Хиндистондаги йирик порт шаҳар - Калькута ва Викаянагар давлатига элчи килиб юборган. Шунингдек, у Миср султони Хузрулган ҳам элчи сифатида жўнатилган эди. Шохрух Мирзо вафот этган, у ҳам элчи сифатида бирин-кетин алмашиниб турган темурийлардан Хурросон тахтида бирин-кетин алмашиниб турган темурийлардан Абулқосим Бобур (1451-1457), Абу Саид (1458-1469) каби ҳукмдорларнинг бир катор дипломатик топшириқларини бажарган, давлатлараро муракаб сиёсий воқеаларни ҳал этишда ўша эҳтиёткорлик, чуқур билимдонлик ва донолик билан иш кўрган.

Шунингдек, Фиёсиддин Наккош ва бошқа элчилар ҳам ҳалқаро алоқаларда муҳим роль ўйнаган. Шаркшунос олимлар А.Ўринбоев, О.Бўриевлар Фиёсиддин Наккошнинг Хитой сафарномаси асарини ўзбек тилига ўнгиришган (Ўринбоев А., Бўриев О. Фиёсиддин Наккошнинг Хитой сафарномаси. Т.: Фан. 1991. - 55 б.). Бу эса тарихчиларимизнинг ўша давр ташқи сиёсат масалаларини апрофичча ўрганишлариға кулай имконият беради, албатта.

Демакки, темурийлар даври дипломатияси ҳалқаро муносабатлар тарихида муҳим ўрин тутлади. Шохрух Мирзо, Мирзо Улугбек ва Хусайн Бойқаро каби йирик темурий ҳукмдорлар ўзга

давлатлар билан анча самарали дипломатик муносабатларни олиб боришган. Айниқса, Шохрух Мирзо Хитой, Хиндистон, Миср каби давлатлар билан дипломатик муносабатларда таппабўжорлик кўрсатишган эди.

Хуллас, ҳозирги жаҳон глобаллашуви даврида Соҳибкирон Амир Темур ва темурийлар даври элчилик алоқалари анъаналарини чуқур ўрганш ва татбиқ этиш муваққил Ўзбекистон Республикасининг фаол ташқи сиёсат олиб боришида ҳамда жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олишида энг муҳим андоза бўлиб хизмат қилиши шак-шубҳасиздир.

Sharipova Shaixoza – teacher of
Karshi State University
Student- Berdiyogova Shalola

COGNITIVE CONSIDERATIONS OF METONYMY

The study of metonymy in cognitive linguistics starts with the publication of George Lakoff and Mark Johnson's influential book *Metaphors We Live By*, in which it is claimed that "metonymy, like metaphor, is not only a linguistic form but also a powerful cognitive tool for people's conceptualization of the world." Metonymy allows us to conceptualize one thing by means of its relation to something else; metonymic concepts structure not just our language but our thoughts, attitudes, and actions. Metonymic concepts (like THE PART FOR THE WHOLE) are part of the ordinary, everyday way we think and act as well as talk." Langacker explains metonymy as "a process consists in mentally accessing one conceptual entity via another entity." This definition points out the cognitive nature of metonymy. Blank's definition seems clearer, which considers metonymy as "a linguistic device based on salient conceptual relations within a frame network". In this definition, Blank points out that "salient" is an important notion in the view of metonymy.

Later on, Radden and Kovecses define metonymy from a cognitive perspective as: "metonymy is a cognitive process in which one conceptual entity, the vehicle, provides mental access to another conceptual entity, the